

законодавчими органами (в Україні - сеймом). "...Знання умов місцевого життя і характеру народу можуть бути проведені тільки при допомозі місцевого широкого самоврядування і законодавства. Тому ми визнаємо, що правильна організація правового порядку на Україні, незалежно від загальноімперського представництва"...,¹⁶ підсумовують представники УДП в заяві до з'їзду земельних і місцевих діячів у Москві 6-го липня 1905 р.

У документах УДП містилась також вимога націоналізації землі, яку вони розглядали у тому розумінні, "... що земля належить нації, всьому народові і нікому в окремоті, розпоряджатись нею парламент або сейм".¹⁷ Отже, націоналізація землі передбачала передачу її органам місцевого самоврядування, а на всеукраїнському рівні - сейму. Разом з тим українські ліберали розуміли, що аграрні перетворення - справа не одного дня: "...Звісно, націоналізувати землю (се б то повернути її у власність держави, або краю) не можна відразу всю цілком, бо на се потрібна згода народу і велика сила грошей"

Кінцевою метою діяльності УДП проголошувала встановлення соціалістичного ладу, "...який найкраще забезпечує інтереси трудящих мас"¹⁹. Досягти його можна тільки "... шляхом природнього розвитку народної самосвідомості і проведення певних державних реформ, які ослабляють антагонізм між класами і відкриють шлях до все більш поступового розвитку особистості"²⁰. Так, зокрема, члени Харківського комітету УДП у своїй відозві, прийнятій 25 листопада 1905 р., відкидають "принципи ортодоксального марксизму в відношенні аграрної політики,"²¹ які передбачають революційний шлях розв'язання аграрної проблеми, вони вважають, що "... для ліквідації старого ладу і встановлення нового державного порядку на початках свободи, рівності і братерства партія вимагає скликання Установчих зборів."

Таким чином, аграрна програма УДП була розрахована на реформістське вирішення аграрного питання і пристосування сільського господарства до ринкових умов розвитку країни. Українські демократи хотіли за допомогою реформ забезпечити справедливі земельні відносини, при яких орендарі та робітники були б гарантовані від експлуатації. Примусовий викуп частини поміщицьких земель був основною вимогою партії. Вона хотіла примирити інтереси поміщиків і селян.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії.-К., 1993.-С.41-42; 2. Гайделемівський П. Українські політичні партії. їх розвиток та програми. -Зальцведель, 1919.-С8-10; Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. Курс лекцій. - Подєбради, 1934.-С. 12-37; Дорошенко Д. Євген Чикаленко: його життя і громадська діяльність. - Прага, 1934.- С.44-48; Гунчак Т. Україна: Перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. - К., 1993; Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ-ХХ століть: соціально-політичний портрет. - К., 1993; "Українське питання" в Російській імперії (кінець ХІХ ст. - початок ХХ ст.). Колективна монографія у трьох частинах. Відп. ред. В.П.Сарбей. - К., 1999; 3. Центральний Державний архів Російської Федерації у Москві (ЦДАРФ). - Ф.1741. - Оп.2. - Спр.5589. - Арк.16; 4. Центральний Державний історичний архів у Києві (ЦДІА України).-Ф.442.-Оп.856.-Спр.185.- Арк.34; 5.Там само. - Арк.33; 6. ЦДАРФ.- Ф.1741.- Оп.2.- Спр.5589.- Арк.16; 7. Там само. - Арк.15; 8. Там само. - Арк.16; 9. ЦДІА України. - Ф.268.- Оп.1.- Спр.300.- Арк.3; 10. Літературно-Науковий Вісник. - Т.ХХХ.- КН.VI.- 1905; 11. ЦДАРФ - Ф.1741.- Оп.2.- Спр.5589.- Арк.16; 12. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907).- Нью-Йорк, 1955.- С.361; 13. Там само. - С.362; 14. Там само. - С.363; 15. ЦДАРФ.- Ф.1741.- Оп.2.- Спр.5589.- Арк. 13; 16. ЦДІА України. - Ф.257.- Оп.1.- Спр.1109.- Арк.4; 17. ЦДАРФ.- Ф.1741.- Оп.2. Спр.5589.- Арк.17; 18. Там само; 19. ЦДІА України. - Ф.442.- Оп.856.- Спр. 185.- Арк.32; 20. Там само; 21. ЦДІА України.- Ф.336.-Оп. 1. - Спр. 1927. - Арк.7; 22. Там само.

О.С.Сидорчук

УЧАСТЬ ЧЕХІВ В СОКІЛЬСЬКОМУ РУСІ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1905-1914 РР.)

Важливою подією у культурному і громадському житті України на початку ХХ ст.

стало створення та діяльність спортивного товариства "Сокіл", що мало на меті фізично і духовно гартувати молодь. У вітчизняній історіографії знайшла відображення діяльність сокільських товариств Галичини в 20-30-х рр. минулого століття, натомість історія "Сокола" в Наддніпрянщині залишилася поза увагою дослідників. У статті на основі архівних матеріалів, студій попередників розглянуто участь чехів в організації і діяльності товариства "Сокіл" у Наддністрянській Україні.

Перші спроби організувати товариство "Сокіл" в 1900-1903 рр. зазнали невдач. Утім представники чеської громади України, котрі були ініціаторами процесу становлення сокільського руху в Росії, заснували в 1903 р. у Києві окрему гімнастичну секцію в складі Київського атлетичного і гімнастичного товариства. Зрештою у жовтні 1905 р. чехи - члени Київського атлетичного і гімнастичного товариства, щоб обійти бюрократичні перешкоди чиновництва, створили у місті власне Гімнастичне товариство "Південь".¹ Таким чином, дане товариство й стало першою сокільською общиною в українських землях імперії Романових.

Зростання популярності ідеї сокільського руху серед киян, що їх пропагувало товариство "Південь", призвело до збільшення його прихильників. На кінець 1907 р. його членами були 78 осіб, а відвідувачів нараховувалось 766 осіб. За національною ознакою члени товариства поділялись так: 72 чехи, 21 росіян і українців, 4 поляки, 1 німець. А із відвідувачів 58 % становили росіяни і українці, 25% чехи, а решта 17% - представники інших національностей. Пріоритетними напрямками діяльності товариства "Південь" були заходи, спрямовані на поліпшення фінансового становища, проведення публічних виступів, налагодження стосунків із громадськими організаціями міста Києва, підтримання зв'язків із гімнастичними товариствами імперії та зарубіжним "Соколом".²

Матеріальне становище Гімнастичного товариства "Південь", попри збільшення членів і відвідувачів, було важким. Оскільки членських внесків та платні відвідувачів вистачало лише на утримання спортивних залів, товариство змушене було вдаватися до пошуків спонсорів та збору пожертвувань. Відомий підприємець і меценат О.М. Терещенко у 1907 р. надав допомогу товариству "Південь" в розмірі 500 рублів для закупівлі спортивних снарядів. Чеські бізнесмени В. Кашпар і В. Орт, власники фабрики гімнастичних снарядів "Кашпар і Орт" в Києві, подарували "Півдню" ряд виробів свого підприємства. Крім того, у березні - червні 1907 р. товариству вдалося зібрати 412 рублів пожертвувань.³

Виступи Київських "Соколів", які проводилися як за плату, так і безкоштовно, привертали увагу значної кількості глядачів. 7 квітня 1907 р. під керівництвом Франца Врабця відбувся показовий виступ перед публікою на одному із відкритих спортмайданчиків міста команди товариства "Південь". На виступ спортсменів "Півдня" в приміщенні Київського товариства велосипедистів завітало понад 400 глядачів, що принесло товариству близько 700 рублів прибутку. Також гімнастичне товариство "Південь" було ініціатором проведення благодійних вечорів і відзначення національних й релігійних свят для чеської громади Києва⁴

Добрі та взаємовигідні стосунки вдалося налагодити товариству "Південь" із іншими громадськими організаціями м. Києва. Його спортивні зали, які знаходилися на вулиці Малій Васильківській №7, неодноразово надавалися в оренду і безплатно для потреб Київського атлетичного і гімнастичного товариства, Єврейського благодійного товариства, Чеського благодійного й освітнього товариства імені Я.А. Коменського та ін. В свою чергу, товариство "Південь" отримало дозвіл на безкоштовне користування велотреком для тренувань групи бігунів. Гімнасти "Півдня" взимку 1907 р. взяли участь у благодійній різдвяній забаві для чеських дітей, організованій Чеським товариством ім. Я.А.Коменського.⁵

Товариство "Південь" встановило і підтримувало зв'язки із гімнастичними товариствами різних міст і губерній Російської імперії, делегуючи своїх представників для ознайомлення із організацією їх роботи. Зокрема, у 1907-1908 рр. київські соколи відвідали виступи, що проводились товариствами Варшави, Москви, Петербурга і Тифліса. А до киян, з свою чергу, приїхали делегації із Катеринослава, Москви, Тифліса і Харкова. Улітку 1907

р. команда спортсменів "Півдня", очолювана Вячеславом Вондраком, взяла участь у міжнародному зльоті сокільських общин в Празі, де виборола перше місце у спортивних змаганнях серед 145 команд учасниць. Крім того, 10 членів київської команди отримали нагороди і дипломи за першість в індивідуальних змаганнях. Успішний виступ спортсменів зняв на кіноплівку член товариства "Південь" К. Жівоцький.⁶ »

Діяльність Гімнастичного товариства "Південь" висвітлювалася на шпальтах "Киевских вестей", "Киевской мысли", "Dziennika Kijowskiego", а також часопису "Rusky besch", власником і редактором якого був чеський підприємець, голова правління спортивного товариства В. Вондрак. Фактично "Rusky besch" відіграв роль його друкованого органу

Зрештою у лютому 1908 р. Гімнастичне товариство "Південь" було реорганізовано у товариство "Сокіл", статут якого передбачав більш широку сферу діяльності, зокрема створення власної бібліотеки, видавничу діяльність, підготовку вчителів гімнастики, заснування філій товариства в інших містах тощо. Однак процес легалізації "Сокола" через бюрократичні перешкоди затягнувся до жовтня 1908 р.

Серед першочергових завдань, які постали перед новоствореною організацією, було залучення до своїх лав київського студентства. Відповідне клопотання голови правління товариства Віктора Кашпара у березні 1909 р. було відправлено до ректора Київського політехнічного інституту, на що отримано позитивну відповідь. 1 травня 1909 р. керівництво "Сокола" звернулося із проханням до міської Думи про надання товариству ділянки землі під забудову на Св'ятославській вулиці, оскільки товариству із припливом студентської молоді необхідне було більше приміщення із відкритим майданчиком і біговою доріжкою.⁹

Восени 1908 р. представники чеської громади ініціювали створення "сокільського" осередку в адміністративному центрі Поділля місті Кам'янці-Подільському, членами якого через кілька місяців стали 940 подолян. Невдовзі філії товариства були засновані в містах: Дунаївці, Нова Ушиця, Проскурів та інших повітових центрах губернії. У Кам'янці-Подільському товариство відкрило курси по підготовці вчителів гімнастики для місцевих шкіл і гімназій, а також спільно з офіцерами місцевого гарнізону займалось фізичним і військовим вихованням хлопчиків. У "потішних ротах" підлітки віком 12-16 років проходили військовий вишкіл, займалися спортивними іграми. Навесні 1910 р. в "потішних" ротах перебувало понад 500 хлопчиків, подібні структури планувалося створити в повітах Подільської губернії.¹⁰

У Харкові спроби заснувати товариство "Сокіл", що їх робила протягом кількох років чеська громада міста, завершилися успіхом наприкінці 1908 р. Завдяки ентузіазму та здібностям голови місцевого осередку „Сокола" Є.Маїи, членів правління К. Бенеша, А. Вацка та Й. Сирови впродовж перших місяців діяльності товариства вдалося успішно розв'язати організаційні питання.¹¹

У Харкові чехами було внесено ряд новацій у роботу товариства "Сокіл", зокрема в дитячому відділенні відкрито групу для дівчаток віком 8-14 років, започатковано медичний огляд членів і відвідувачів товариства, запроваджено медичні картоки тощо. Невдовзі було почато проведення молодіжних вечірок, до програми яких входили ігри, танці, співи, гра на музичних інструментах, а в перервах між ними відбувалося декламування прозових творів та поезій.¹²

Різноманітні заходи, що організовувалися товариством "Сокіл", набули чималого популярності серед місцевих мешканців, зокрема на зліт "Соколу" 5 серпня 1909 р. завітало кілька тисяч харків'ян, а на зльоті в Чугуєві у серпні 1910 р. зібралось понад 1000 глядачів.¹¹

Харківський "Сокіл" підтримував зв'язки із товариствами Києва, Катеринослава, Полтави. Сімферополя, Ялти та ін. Його делегації у 1910-1911 рр. були присутні на виступах і зльотах товариств багатьох міст імперії, а також надали допомогу у створенні товариств у Сімферополі і Ялті. Разом із командою київського "Соколу" харків'яни взяли участь у міжнародних змаганнях в Болгарії. На зльоті болгарських "юнаків", що відбувся наприкінці червня 1910 р., команда харківського "Соколу" здобула декілька призових місць. В

індивідуальних змаганнях відзначилися і отримали нагороди К. Бенеш. Ф. Бородаєвський Є.Мали.¹⁴

Привабливість і популярність пропагованих "Соколом" ідей здорового і активного способу життя дала поштовх створенню наприкінці 1909 р. за ініціативою чехів Е. Гарнич-Горницького, Б. Гонзатко і Ф. Феляуера ще однієї сокільської організації у Києві, що отримала назву Гімнастичне товариство "Російський Сокіл".¹⁵ 6 травня 1910 р. вперше в історії українського спортивного руху це товариство організувало марафонський забіг. Виступ команди "Російський Сокіл" у травні 1910 р. було відзнято на кіноплівку. Цей фільм, що отримав назву "Гімнастичні ігри", демонструвався в кінотеатрах Росії і користувався успіхом. Сприяти популяризації сокільського руху мали книги і журнали, зібрані у бібліотеці новоствореного товариства. Його членами було перекладено із чеської російською мовою книги "Історія "Сокола"" та "Естетика у соколів". Для навчальних закладів Київського навчального округу чехи, *ілені товариства "Російський Сокіл" розробили окремий посібник із гімнастики.¹⁶

Втім діяльність у Києві двох сокільських товариств призвела до суперечок між їх лідерами та чвар в середовищі чеської громади. Тому в 1911 р. було зроблено спробу їх злити в єдину сокільську общину.¹⁷

В 1911-1914 рр. сокільський рух охопив територію усїєї Наддніпрянщини, а чехи й надалі відігравали у ньому провідну роль. Зокрема, в Катеринославі і Житомирі правління "Сокола" цілковито складалося із чехів, а в Одесі, Полтаві, Севастополі, Сумах, Таганрозі, Чернігові. Ялті, містах і селах Волині вони ініціювали створення його товариств.¹⁸

Боснійська криза 1908-1909 рр. та загострення міжнародної ситуації на Балканах на початку 1912 р. негативно позначилась на діяльності сокільських товариств Наддніпрянської України. Улітку 1912 р. на російсько-австрійському кордоні була затримана й обшукана делегація київського товариства, що прямувала на сокільський зліт до Праги. Невдовзі у чорносотенній пресі було інспіровано кампанію по звинуваченню керівництва харківського "Сокола" в юдофільстві, а київського - в австрофільстві й германізмі.¹⁹

У роки Першої світової війни частина місцевих осередків "Сокола" змушена була призупинити свою діяльність, а із встановленням більшовицького режиму в Наддніпрянській Україні усі товариства взагалі були ліквідовані. За іронією долі закриття сокільських товариств проводилось чеськими інтернаціоналістами. Улітку 1919 р. більшовицькими емісарами А.Вабцем і О. Мухою було припинено діяльність товариств в Києві, Житомирі та чеських колоніях на Волині, а в 1920 р. група чехів на чолі із уповноваженим Чеського бюро при ЦК РКП(б) Ю. Досталем ліквідувала "Сокіл" в Харкові, Таганрозі та Одесі.²⁰

Отже, на початку 1900-х рр. зусиллями представників чеської громади в Наддніпрянській Україні започатковано діяльність товариства "Сокіл", в лавах якого фізично і духовно гартувалась молодь. Напередодні першої світової війни осередки товариства діяли в Києві, Харкові, Одесі, Полтаві, Сумах, Чернігові, Катеринославі, Кам'янці-Подільському, Сімферополі, Ялті, в більшості міст і сіл Волинської губернії, і завдяки різноманітним формам діяльності сокільський рух став помітним явищем в громадському житті і спортивно-гімнастичному русі України.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Дело об учреждении в Киеве гимнастического общества // Центральный державный історичний архів України в місті Києві (ЦДІУК). - Ф. 442. - Оп. 635. - Спр. 84. - Арк. 2,4.; Уставы гимнастических обществ «Юг» и «Сокол» // Державний архів Київської області (ДАКО). - Ф. 10. - Оп. 1. - Спр. 145. - Арк. 2-3; 2. Гимнастическое общество «Юг» в Киеве... // Державний архів міста Києва (ДАМК). - Ф. 163. - Оп. 38. - Спр. 680. - Арк. 15-16 зв; 3. Об обществах в Киевской губернии // Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). - Ф. 102. - Оп. 242. - Д. 77. - Л. 115-116.; Дело об учреждении в Киеве гимнастического общества. - Арк. 6; 4. Гимнастическое общество «Юг» в Киеве.... - Арк. 20; 5. Sokol // Rusky bech. - Kiev. - 1907. - 19 fįjına /1 listopada. - № 49; 6. Діяльність культосвітньої секції товариства „Коменський” // Відділ рукописів Інституту і етнографії імені М.Т. Рильського. - Ф. 7/6. - Спр. 38. - Арк. 8; 7. Sokol // Rusky bech. - Kiev. - 1907. - 19 fįjına

Наукові записки

listopada. - № 49; Там само. - 28 října /14 listopada. - № 50; Там само. - 20 prosince 1907 / 2 ledna 1908 № 8 та ін.; 8. Циркуляри и переписка о деятельности спортивных обществ в Киевской губернии... // ДАКО. - Ф. 10. - Оп. 1. - Спр. 683. - Арк. 7; 9. Ходатайство гимнастического общества «Сокол» об отводе ему земельного участка // ДАМК. - Ф. 802. - Оп. - 69. - Спр. - Арк. 1 -6; Ходатайства различных обществ... // Там само. - Ф. 16. - оп. 465. - Спр. 1721. - Арк. 16, 30 зв. 60; 10. О гимнастических обществах в Подольской губернии // ЦДІАУК. - Ф. 301. - Оп. 1. - Спр. 1631. - Арк. 215-217; Устав гимнастического общества «Сокол» в г. Каменец-Подольский. // Там само. - Ф. 442. - Оп. 636. - Спр. 647. ч. IV. - Арк. 613-617; Об организации и деятельности молодежного отделения общества «Сокол» в Подольской губернии. // Там само. - Оп. 641. - спр. 704. - Арк. 13; 11. Харьковский «Сокол» в 1909 г. (далі - Харьковский «Сокол»). - Харьков., 1910.- С. 2-3; 12. Из донесения в штаб начальника Киевского ГЖУ об обществах в Киевской губернии... // ГАРФ. - Ф. 110. - Оп. 19. - Д. 164. - Л. 123.; Харьковский «Сокол»... С. 10-12; 13. Брошюры, заметки, газетные вырезки о Харьковском гимнастическом обществе «Сокол». // Там само. - Ф. 541. - Оп. 1. - Д. 201. - Л. 7, 10-12; 14. Переписка с председателем правления Харьковского гимнастического общества «Сокол» о деятельности общества и оказания ему помощи...// Там само. - Д. 203. - С. 23-28.; Успех харьковских соколов // Южный край. - Харьков. - 1910. - 18 июля. - № 10043; 15. Гимнастическое общество «Русский сокол» в Киеве в 1910 году. - К., 1911.-С. 2,4; 16. О деятельности в Киевской губернии различных обществ... // ГАРФ. - Ф. 102. - Оп. 242. - Д. 103. - Л. 34-36; 17. О наблюдении за деятельностью в г. Киеве обществ вспомоществования, национальных, образовательных, спортивных... // Там само. - Ф. 110. - Оп. 20. - Д. 74. - Л. 91-92; 18. Различные газетные вырезки о «Соколе» в Российской империи. // Там само. - Ф. 541. - Оп. 1. - Д. 215. - Л. 57.; О наличии в г. Екатеринославе гимнастического общества «Сокол»... // ЦДІАУК. - Ф. 313. - Оп. 2. - Спр. 2658. - Арк. 246.; О наличии в городе Чернигове гимнастического общества „Сокол" // Там само . - Ф. 1439. - оп. 1. - Спр. 1481. - Арк. 2-3.; Ходатайство директора Житомирской 2-й гимназии о командировке в Прагу преподавателей Кадилина и Теодоровча на VI слет Чешской сокольской общины // Там само. - Ф. 707. - Оп. 79. - Спр. 7а. - Арк.. 273-275; 19. Об освобождении пленных славян... // Российский государственный военно-исторический архив. - Ф. 2003. - Оп. 2. - Д. 326. - Л. 93-94; 20. Доклады в Центральное Чехословацкое бюро... // Российский государственный архив социально-политической истории. - Ф. 549. - Оп. 5. _ Д. 71. - Л. 25-27, 37, 65.; Доклады ЦК Чешско-словацких коммунистических групп на территории России-Украины в ЦК КП(б)У... // Центральный державний архів громадських організацій України. - Ф. 1. - Оп. 20.- Спр. 100. - Арк. 5-8.

Н.М. Токар

ВАСИЛЬ ДОМАНИЦЬКИЙ: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ НАУКОВЦЯ-ПОДВИЖНИКА

Життєвий шлях людини завжди відповідає її характеру. Василь Доманицький був надзвичайно енергійною людиною, з якою були несумісні такі поняття як відпочинок і спокій. Тому за своє недовге життя він залишив помітний слід в українській історії.

Народився Василь Миколайович 7 березня 1877 року в с. Колодистому на Київщині у родині священника. Навчався у 4-й київській гімназії, потім на історико-філологічному факультеті Київського університету. Він був одним з найулюбленіших учнів В.Антоновича, мав безсумнівний хист до науки і відрізнявся широтою дослідницьких інтересів (історія, етнографія, археологія, література, політичні науки, економіка тощо). Завзятий, наполегливий, невтомний, В.Доманицький в університеті одержує прізвисько Вітер, що відповідало його непосидючому характеру.

У 1898 р. В.Доманицький тимчасово працював на складі української літератури комітету "Молода Україна" (головою цього комітету у той час був відомий український композитор М.В.Лисенко, його помічником В.П.Науменко). На цьому складі зберігалися нелегальні видання, що стаю відомо поліції. У вересні того ж року до Київського губернського жандармського управління надійшов донос про те, що "...на вулицях збиратися у простонародних малоросійських костюмах студенти - Ісаєв, Мицевич. Доманицький. Останній - один з найбільш яскравих і популярних українофілів..."¹.

У наступному році було встановлено, що В.Доманицький під прізвищем Деваковського розсилає з Києва друковані відозви. 30 січня 1899 р. Департамент поліції виніс рішення щодо гласного нагляду над ним терміном на два роки.

Водночас В.Доманицький дуже серйозно вчився в університеті і почав співробітничати в журналах "Київська старовина" і "Літературно-науковий вісник". Його